

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Sayı Issue 32 • Aralık December 2023
www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut593>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Anlamın Üç Yüzü: Cevdet Bey ve Oğulları Romanında İdeleştirmeye

The Three Faces of Meaning: Idealization (Giving Meaning) in Cevdet Bey and His Sons Novel

Öz

Ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojiye göre ideleştirmek, en kısa ifadeyle anlam verip aşmak demektir. İdeleştiren tek varlık olarak insan, varlık yapısında temellenen bu olanağı sayesinde hayatına bütünlüklü bir amaç verir, akış içerisinde karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumları takılmadan aşar, tesadüflerin belirlediği değil, kendi hedefleri doğrultusunda seçtiği bir hayatı yaşar. Halis olan ve olmayan olarak ikiye ayrılan ideleştirmeye, farkına varılıp geliştirildiğinde insanı, tinsel olarak iyi duruma yükselten bir olanaktır. Halis olan ideleştirmeye, kişinin, hayatına yüksek değerlere temellenerek kendisinden ve ötekenden sorumlu olduğunu bilerek anlam, amaç ve hedef koymasını ifade eder. Halis olmayan ideleştirmeye ise kişinin, hayatına araç değerlere temellenerek sadece kendi arzu ve çıkarları doğrultusunda, iç ve dış gerçeklikle hesaplaşmadan anlam vermesini ifade etmekle birlikte, bütünlüklü bir anlam ve amaçtan yoksun olma ve tesadüflerin peşinde sürüklenme durumunu da ifade etmektedir. Bu yazıda öncelikle ana hatlarıyla ideleştirmenin neliği üzerinde durulmuştur. Ardından romanın asıl kişileri olan Cevdet Bey, Refik ve Ahmet'in eylemlerini belirleyen en derindeki unsurun ideleştirmeye veyahut halis olmayan ideleştirmeye olduğu iddia edilmiştir. Cevdet Bey'in şahsında halis olmayan ideleştirmenin gerçeklerle yüzleşememe ve kayıtsızlık, Refik'in şahsında irade felci, yönsüzlük, gerçeklikle diyalektik ilişki kuramama ve hayal kırıklığı, Ahmet'in şahsında ise hem gerçeklerle yüzleşememe hem de gerçeklikle diyalektik ilişki kuramama şeklinde görünüşe çıktığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İdeleştirmeye, Felsefi Antropoloji, Anlam, Orhan Pamuk, Cevdet Bey ve Oğulları.

Abstract

According to the philosophical anthropology based on ontological foundations, idealization is to give meaning and transcend, in the shortest expression. As the sole idealizing being, humans, relying on the ontological structure of existence, provide a comprehensive purpose to their lives. They overcome positive/negative situations in the course of life without getting stuck, living a life chosen not by the contingencies but in line with their own goals. Idealization, divided into pure and impure forms, is an opportunity that, when recognized and developed, elevates humans spiritually. Pure idealization signifies a person understanding, setting goals, and purposes for their life based on high values, acknowledging responsibility for oneself and others. Impure idealization, on the other hand, refers to an individual assigning meaning to their life based solely on instrumental values, in line with their own desires and interests, without grappling with the internal and external realities. In this article, first focuses on the nature of idealization in broad strokes. Subsequently, it claims that the inability to idealize is the fundamental factor determining the actions of the main characters, Cevdet Bey, Refik, and Ahmet, in the novel. In the case of Cevdet Bey, impure idealization manifests as an inability to confront realities and indifference. For Refik, it appears as a paralysis of will, directionlessness, failure to establish a dialectical relationship with reality, and disappointment. Ahmet, on the other hand, exhibits both an inability to confront realities and a failure to establish a dialectical relationship with reality.

Keywords: Idealization, Philosophical Anthropology, Meaning, Orhan Pamuk, Cevdet Bey and His Sons.

Yasemin Cevahir*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Doktora Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı

Kırıkkale/ Türkiye

Elmek: yasemincevahir06@gmail.com

ORCID: 0009-0002-1260-4859

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 22.12.2023

Kabul Tarihi: 31.12.2023

E-yayın Tarihi: 31.12.2023

Not Note

Bu Makale, "Orhan Pamuk'un Romanlarında Bireyin Dramı ve Görünüşe Çıkma Şekilleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Atıf/Citation:

Cevahir, Y. (2023). Anlamın Üç Yüzü: Cevdet Bey ve Oğulları Romanında İdeleştirmeye. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (32), s.177-186.

İdeleştiren Bir Varlık Olarak İnsan

Ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojiye göre insanın dünyaya gelirken beraberinde getirdiği ve çekirdek halinde bulunan varlık olanakları vardır. İnsanın biyopsişik yapısında temellenen bu olanakları yeşertmek ve geliştirmek kişinin bizzat kendi sorumluluğundadır. Bu varlık olanaklarının farkında olup onları geliştirdiği ve gerçekleştirdiği takdirde kişi, insani olarak iyi duruma yükselirken, gerçekleştirmediği takdirde ise insani olarak kötü duruma düşmektedir.

İnsanın sahip olduğu varlık olanaklarından birisi olan ideleştirmeye, en kısa ifadeyle anlam verip aşmak demektir. Açıklayarak devam edecek olursak; insanın şeylere takılmadan hayatına devam edebilmesi için olmazsa olmaz bir koşul olan ideleştirmeye, “insanın hem şeylere anlam verip kendisine, muayyen ve diyalektik bütünlüğü olan bir amaç koyması, (...) hem de yaşadığı olumlu-olumsuz hadiseleri, anlamlandırarak aşabilmesi” demektir (Öcal, 2012: 39). Farkında olunsun veya olunmasın, ideleştirebilen tek canlı olarak insanın yaşamı, bir anlam zemini üzerinde süregider.

İdeleştirmeye, halis olan ve olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Mengüşoğlu, 2015: 240). Halis olan ideleştirmeye, kişinin, hayatına yüksek değerlere temellenerek kendisinden ve ötekenden sorumlu olduğunu bilerek anlam vermesini ifade etmektedir. Halis olmayan ideleştirmeye ise kişinin, hayatına araç değerlere temellenerek sadece kendi arzu ve çıkarları doğrultusunda anlam, amaç ve hedef koymasını ifade etmektedir. Halis olmayan ideleştirmeye aynı zamanda bütünlüklü bir anlam ve amaçtan yoksun olma ve tesadüflerin peşinde sürüklenme durumunu da imlemektedir. Halis olan ideleştirmede kişi, birey üzerinde şekillendirici etkisi olan iç ve dış gerçekliğin farkındadır ve onlarla hesaplaşarak yaşamına bütünlüklü ve uzun soluklu bir amaç ve hedef koyar. Halis olmayan ideleştirmede ise kişi, iç ve dış gerçekliğin farkında olmadığı için onların belirleniminde yaşamına anlam ve amaç verir. Peki, iç ve dış gerçeklik nedir? İç gerçeklik, insanın sahip olduğu varlık olanakları ile zaafı, korkuları, güçlü ve zayıf yönleri, başarıları gibi kişinin karar vermesinde etkili olan ve onu o yapan özelliklerdir. Dış gerçeklik ise aile, devlet, toplum, gelenek, hâkim olan zihniyet, moda, eğitim gibi bireyin yaşamına anlam vermesinde etkili olan kural koyuculardır. O halde kişinin, insan olarak ne olduğunun yani iç gerçekliğin ya da insan olarak kim olduğunun yani dış gerçekliğin farkında olup olmamasına göre anlam dünyası değişmektedir. Özellikle kişi, sabit olmayan ve hâkim olan zihniyete göre sürekli değişen dış gerçekliğe bağlı olduğunda, yaşam içerisinde dış gerçeklik değiştikçe hayatına vermiş olduğu anlam da değişir, kaybolur, boşluğa düşer ve hiçlikle yüz yüze gelir.

İdeleştirmeye, farkında olunup değerlendirildiğinde insan için birçok şey başarmaktadır. İdeleştiren insan, hayatına bütünlüklü bir anlam ve amaç verdiği için yine bütünlüklü bir inanç nesnesi oluşturabilmiş olan insandır. Kolay kolay hiçliğin ve karamsarlığın derin ve karanlık sularına düşmez. Neye, ne için inandığını, neyin yanında neden tavır aldığını, neye evet, neye hayır dediğini bilir, karşısına çıkan olanaklar arasında insani olarak kendisini iyi duruma yükseltecek olanı seçebilir. Varlık olanaklarını israf eden sıradan insan için ise seçim yapmak, bir şeye özgürce inanmak ve kendini adanmak bir yükür. İdeleştiremeyen ya da halis olmayan ideleştirmeye durumunda tinsel olarak meskûn olan bu insan, anlam oluşturamaz, genelde çoğunluğun yaptığını yapar, çoğunluk ömrünü neyin peşinde harcıyorsa o da ömrünü o şekilde tüketir. Basit, ama akış içerisinde sıklıkla karşılaşılan bir örnek üzerinden

açıklayacak olursak; ev ve araba sahibi olmanın hayati önem arz ettiği, bunlara sahip olduğunda tam, mükemmel ve eksiksiz olduğuna inanılan gösterişçi ve maddeci tüketim toplumunda yaşayan biri, bireyi şekillendiren bu dış gerçekliğin farkında olmadığı hâkim olan zihniyetin dayadığı bu anlamı alır ve hayatına anlam ve amaç olarak verir. Ve tüm hayatını daha iyi, daha konforlu, daha büyük ev ve arabaya sahip olmak için harcar. Bunlara sahip olmadığı takdirde hayatını anlamsız, amaçsız, eksik olarak görür. Ancak dış gerçekliğin değer dünyası ile kendi değer dünyasını birbirinden ayırt ettiği takdirde, yani anlam verebildiği takdirde bu kişi varolan durumunu aşma yolunda bir adım atmış olacaktır.

Peki, kısaca ana hatlarını çizmiş olduğumuz ideleştirme, *Cevdet Bey ve Oğulları* romanının asıl kişileri olan Cevdet Bey, Refik ve Ahmet'in şahsında nasıl görünüşe çıkmaktadır?

Huzursuz Bir Huzurlu: Cevdet Bey

Orhan Pamuk'un yayımlanan ilk romanı olan *Cevdet Bey ve Oğulları* (1982), bireyin arayışını, varlığının anlam ve amacını, tinsel çıkmazını üç farklı nesil üzerinden gözler önüne serdiği romanıdır. 1905 yılında geçen romanın ilk bölümünde, romana da adını veren Cevdet Bey'in bir gününe tanıklık ederiz.

30'lu yaşlarının ortasında bir tüccar olan Cevdet Bey için hayatının anlamı ve amacı, ticarethanesini büyütmek, daha fazla para kazanmak, ev almak, aile kurmak gibi basit, sıradan ve gündelik ideallerdir. Tamamen sahip olma, çıkar, bencil ve bireyci bir anlayışla şekillenen bu anlam ve onu kaybetme korkusu Cevdet Bey'in eylemlerinin, aldığı kararların, yaptığı seçimlerin belirleyicisidir. İçinde bulunduğu ve farkında olmadığı ideleştirememesi /halis olmayan ideleştirme durumu, Cevdet Bey'in şahsında iki şekilde tezahür eder: Gerçeklerle yüzleşememe ve kayıtsızlık.

Cevdet Bey, gün içerisinde anlam dünyasını sarsacak iki olayla karşılaşır. Bunlardan ilkinin ağabeyi Nusret ile olan sohbetlerinde yaşar. Katı bir Abdülhamit/istibdat düşmanı ve Jöntürk olan ağabeyi Nusret, kardeşi Cevdet'i "*para, aile hayatı, günlük küçük aptallıklar ve ticaret derterleri*" (Pamuk, 2017: 72) ile meşgul olduğu için daima küçük görür. İnsan için yüce/yüksek değerlerden bihaber olan kardeşinin içinde bulunduğu durumu her fırsatta yüzüne vurur:

"*Sen devrölasyon ne demek biliyor musun? Ya da ihtilal? Kanın gürül gürül aktığı, giyotinli bir devrölasyon? Ama ne bileceksin sen böyle şeyleri! Senin bildiğin tek şey var...'* Sözüünün gerisini ya getiremedi ya da açıkça söylemek istemedi. Yalnızca parmaklarının ucunu '*para*' diyen insanlar gibi birbirine sürttü." (Pamuk, 2017: 27)

Ağabeyi Nusret'in kışkırtmaları sonucu karşısına iki olanak çıkar: O, ya bu zamana kadar yaşayıp geldiği hayatıyla, kendisiyle, eylemleriyle yüzleşerek varolan durumunu insani yönde değiştirip dönüştürecek ya da içinde bulunduğu durumu olduğu gibi bırakacaktır. Cevdet Bey, kendisini bildi bileli elde etmek ve elde ettiklerini de kaybetmeden ölene kadar muhafaza etmek için çabalamıştır. Ömrü boyunca peşinden koştuğu tüm işlerin bir an için gözüne "*çirkin*" (Pamuk, 2017: 76) görünmesinden ve önünde açılan boşluk ve hiçlik duygusundan o kadar korkar ki, hemen Nişantaşı'nda alacağı evi ve kuracağı aile hayatını düşünür. Böylelikle farkında olmadan seçim yapar ve varolan durumunu olduğu gibi bırakır. Çünkü "*sahip olucu karakter yapısındaki birisi için, yeni düşünceler ve fikirler, daha önce kafasına yerleştirdiği şeylerin tümünün yeniden gözden geçirilmesine ve yeni sorular sorulmasına yol açacağından,*

rahatsız edici olacaklardır.” (Fromm, 2015: 52). İnsan, gerçeklerle yüzleşmekten korktuğu anlarda, kendisine karşı dürüst olamaz. Kendisine karşı dürüst olmadığına ise olanaklarını kapatır, varolan durumunu değiştiremez.

Anlam dünyasını sarsacak ikinci olayı ise arkadaşı Fuat Bey ile olan görüşmesinde yaşar. Arkadaşı, Cevdet Bey'in yapmak üzere olduğu evliliğin bir nevi alışverişi ya da çıkar ilişkisi olduğunu vurgular. Onun, Paşa'nın kızıyla evlenmeyi, parası olduğu ve üst sınıfın arasına girebilme fırsatı olarak gördüğü için istediğini, Şükrü Paşa'nın da esasen bir tüccara kız vermeyeceğini, ancak mali durumu gittikçe kötüleştiği, Cevdet Bey'in de maddi durumu iyi olduğu için bir tüccara kız verdiğini, tüm bunları her iki tarafın da çok iyi bildiğini açık yüreklilikle yüzüne vurur. Nusret'le olan konuşmasında açılan olanaklarını kapatıp varolan yaşamını olduğu gibi bırakmayı tercih eden Cevdet Bey, aynı gün yine seçim yapmak zorunda olduğu iki olanakla baş başa kalır: Ya kendisini, eylemlerini, kararlarını gözden geçirip hiçbir dış unsura değil, kendi iç dinamiğine bağlı özgür bir yaşam kurmayı seçecek ya da hesaplaşmaktan kaçarak, değişip dönüşme olanağını kapatıp varolan sıradan, gündelik, sorunsuz ve sorgusuz yaşamını devam ettirecektir. İlk seçenek, kişiden cesaret, yoğun bir emek, kendisine ve çevresine dair uyanık bir bilinç ve sarsılmaz bir kararlılık istediği için Cevdet Bey, sanki önünde tek bir seçenek varmışçasına hiç tereddüt etmeden ikinci olanağı, yani kolay olanı seçer. Kolay, çünkü ikinci seçenek varolan durumun aynen kalması, alınması gereken hiçbir sorumluluk olmaması demek, zihnini düşünmek denen eylemle “yormamak”, kafayı “kurcalamamak”, her şeyi olduğu gibi olduğu yerde bırakmak demektir.

“Ben böyle düşünmüyorum! Ben düşünüyorum ki...” dedi Cevdet Bey ve arkadaşının söylediği şeyi yüzlerce defa aklından geçirdiğini, ama bunları hiçbir zaman açık seçik söylemediğini anladı. “Ben düşünüyorum ki... İyi bir ailem olsun. İşlerim de iyi olsun. İyi bir hanım, çocuklar... İşte benim hedefim bu!” (Pamuk, 2017: 44)

Açıkça görüldüğü gibi, Cevdet Bey içten içe olan bitenin farkındadır, fakat arkadaşının yüzüne vurduklarını hiçbir zaman açık yüreklilikle kendisine soramamıştır, hiçbir zaman kendisine karşı dürüst olamamıştır. Çünkü kendisine karşı dürüst olursa büyü bozulacak, büyü bozulursa huzursuz olacak, varolan düzeni bozulacak, varolan düzeni bozulursa yeniden anlam vermek, bütünlüklü bir istem oluşturmak, mücadele etmek, sürekli bilincinin çapını genişletmek, değişip dönüşmek, kendini aşmak ve yenilenmek gibi çoğaltabileceğimiz özgür bir insan olmanın isterleriyle karşı karşıya kalacaktır. Fakat iç ve dış gerçekliğe dair bilgisi olmayan insan için seçim yapmak, soru sormak, yaşamını ve kararlarını gözden geçirmek korkutucudur, ağırdır, kaçılması, üstü kapatılması, görmezden gelinmesi gereken bir şeydir. Çünkü *“özgürce, kendi iradesiyle seçim yapabilmek, çoğunluk için, taşınamayacak kadar ağır bir yükür.”* (Özcan, 2016: 166).

Halis olmayan ideleştirmenin kişinin araç değerler doğrultusunda hayatına anlam ve amaç vermesi demek olduğuna değinmiştik. Araç değerler doğrultusunda eylemek, kişinin çıkarı dışındaki şeylere kayıtsız kalması demektir. Kayıtsızlık ise bencil ve bireyci olmak, çıkarı dışında hiçbir şeye prim vermemek, fayda-zarar diyalektiği ile duyup düşünmek demektir. Peki, Cevdet Bey'in şahsında bu durum nasıl görünür olur? Elbette insanın neliğinin en aşikâr olarak görüldüğü yerde, söz ve eylemlerinde. Arkadaşı Fuat Bey ile olan aşağıda alıntılacağımız sohbetinde onun çıkarıcı kişiliği ve çıkarından başka her şeye kayıtsız olduğu açıkça görülür:

“Abin ve onun gibiler ne istiyor? İşte, Kanun-u Esasi yürürlüğe konsun, meclis açılsın, istibdat sona ersin, hürriyet gelsin, gerekiyorsa bunlar için Abdülhamit alaşağı edilsin. Sen bu düşüncelerden çekiniyorsun! Niye? Çünkü bunlar anlaşılmaz, korkunç şeyler! Çünkü bunların faydasını göremiyorsun! Çünkü jurnalcilerden, başının derde girmesinden endişeleniyorsun!”

Cevdet Bey, ‘Ben siyasetle hiç ilgilenmedim. Ben bir tüccar olarak siyasetin bana ne gibi bir yararı olacağını anlamıyorum!’ diye söylendi.” (Pamuk, 2017: 41)

Cevdet Bey, yine olanakları ile karşı karşıyadır: O, ya hayatına vermiş olduğu anlam dışındaki her şeye gözlerini kapattığını fark edip yüksek değerlerin sesini duyarak kayıtsızlıktan çıkacak ya da çıkarlarının dışında yer alan “siyasete” karşı kayıtsız kalacaktır. Cevdet Bey, çıkarı doğrultusunda duyup düşünüp karar vermeye öyle alışmıştır ki, Fuat Bey’in söyledikleri karşısında hiç duraksamadan olumsuz olan olanağını seçer, düşünmez bile! Çünkü çıkarını algılayıp seçmek ve çıkarını tehlikeye sokacak durumdan kaçmak şeklindeki olumsuz tekrara zihin alışmıştır. Ve tabii ki Cevdet Bey, olup biten tüm bu şeylerin, yani içinde bulunduğu halis olmayan ideleştirme durumunun farkında değildir. Kendisini insandan önce bir “tüccar” olarak tanımlayan Cevdet Bey, insan için yüksek birer değer olan adalet, özgürlük, eşitlik, birey olma gibi değerleri sığ bir siyaset kavramına sıkıştırdığı için, yüksek değerlerin sesini duymadığını, işine gelen şeylere karşı duyarlı ve hassas, işine gelmeyen şeylere karşı da tamamen kayıtsız olduğunu, fayda-zarar diyalektiği ile zihninin çarklarını çalıştırdığını göstermiş olur.

İflah Olmaz Bir Romantik: Refik

1936 yılından başlayan romanın ikinci bölümünde, Cevdet Bey’in aile hayatına tanıklık ederiz. Romanın hacim olarak en geniş kısmını teşkil eden bu bölümde, ana karakter olarak yaşadığı çıkmazları, arayışları ve seçimleri ile Cevdet Bey’in ikinci çocuğu Refik öne çıkar.

Refik, 26 yaşında, evli, mühendislik eğitimi almış bir gençtir. Mühendislik yerine tüccarlık yapan, ailesiyle vakit geçirmeyi seven, sıradan bir hayatı olan, üstelik bu hayattan da memnun olan birisidir. Bir gün, İngiltere’den yeni dönen arkadaşı Ömer ve Muhittin ile hayatın anlamı ve amacı üzerine yaptıkları tartışma, onda derin bir boşluk ve anlamsızlık hissi uyandırır. Hayatı boyunca ne yaptığını sorgulamaya başlar ve kendini “geçmişi ve geleceği olmayan, kişiliksiz bir eşya, bir saksı ya da bir kapı tokmağı gibi” hissetmeye başlar (Pamuk, 2017: 239).

Refik, hayatının işe gitmek, ailesiyle vakit geçirmek, yemek yemek gibi günlük rutinlerden ibaret olduğunu fark eder. Hayatının bir anlamı ve bütünlüklü bir amacı olmadığını kabullenir. Bu farkındalıkla yaşamının sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini, hayatına anlam katmak ve mevcut durumunu aşmak için bir karar vermesi gerektiğini anlar. Ancak Refik, kendi yolunu tayin etme, yaşamının yönünü tek başına belirleme gibi özgürlüğün isterleri ile ilk defa karşılaşmıştır. Tinsel olarak özgürlüğü taşıyacak ve seçimlerinin sonuçlarını üstlenecek kadar erginleşemediği için, ne yapması gerektiğini önce eşi Perihan’a, sonra arkadaşı Muhittin’e sorar. Onlardan tatmin edici cevaplar alamaz. Aylarca aradalık durumunda kaldıktan sonra, arkadaşı Ömer’in demiryolu inşaatında çalıştığı Kemah’a gitmeye karar verir. Burada yedi ay kalan Refik, Doğu’yu ve köylünün içinde bulunduğu durumu gördükçe kendiliğinden bir anlam oluşturur: İnsanımızı, köylüyü içinde bulunduğu bu “karanlık”tan kurtarıp aydınlığa çıkarmak. Kemah’ta kaldığı süre boyunca kitap okuyan Refik, bu konu üzerine

Anlamın Üç Yüzü: Cevdet Bey ve Oğulları Romanında İdeleştirme

“tasarılarım” dediği bir kitap yazmaya karar verir. Bu kitabın çok ses getireceğine, özellikle inkılaplara inanan insanlar üzerinde derin bir etkisi olacağına fazlasıyla inanır:

“Köy meselesi ile ilgili düşüncelerimi sonuna kadar götürmek ve sonra bir gün bunu yazıp birisine vermek istiyorum... İsmet Paşa niye olmasın? Heybeliada’da onu görebilirim. Ya da başka biri... Süleyman Ayçelik? Böyle düşünmeme rağmen kendimi hayalperest bulmuyorum. Belki sabah uyanınca biraz canım sıkılıyor, ama o kadar.” (Pamuk, 2017: 271)

Halis olmayan ideleştirmenin açılımlarından birinin de iç ve dış gerçeklikle hesaplaşmadan hayata anlam vermek olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Refik, yıllarca emek vermiş, üzerine eğitim almış, enine boyuna düşünmüş, düşündükleriyle eleştirel ilişki kurmuş gibi sadece yedi ayda okuduklarıyla, hiç bilmediği bir konuda söz sahibi olacağına inanır. İç gerçekliğinin bilgisinden o kadar yoksundur ki! Bu da yetmezmiş gibi kitabının çok ses getireceğine, köylüye, köylere “aydınlık” getireceğine yürekten inanır. Erich Fromm, bilmenin, yüzeyden köklere inmek, nedenlerini araştırmak ve gerçeği tüm açıklığı ile görmek demek olduğunu söyler (2015: 65). Refik, kendisinin ve içinde yaşadığı çevrenin/toplumun gerçeğini tüm açıklığı ile göremeyen birisidir; inkılaplara inancın azaldığını, herkesin siyasi arenada sadece çıkarına göre hareket ettiğini göremez. Bir milletvekili tanıdığı aracılığıyla Ziraat Bakanı’yla görüşür. Fikirlerinin tartışılıp değer göreceğini beklerken Bakan, kitapla ve fikirleriyle ilgilenmez, sadece kitabının Bakanlık tarafından basılacağına dair söz verir Refik’e. Bu buluşmadan sonra gerçek bir an için ısrar, kendisini açık eder gibi olur ancak Refik, iç ve dış gerçekliğin bilgisinden yoksun bir şekilde hayatına vermiş olduğu anlamın, yani halis olmayan ideleştirme durumunun farkında değildir.

Beklediği heyecanı ve ilgiyi göremeyen Refik, hayal kırıklığına uğrasa da bu duyguda çok kalmaz. Bu buluşmadan sonra önünde açılan gerçekleri görerek değişme ve dönüşme olanağını kapatan Refik, bu sefer de Kemah’tayken mektuplaştığı ve tasarılarından bahsettiği Ankara İktisat Müdürü ve *Teşkilat* dergisi yazarı Süleyman Ayçelik ile görüşür. Bu görüşmede, ikisinin çözüm önerilerinin birbirine tamamen zıt olduğunu söyler yazar. Fakat Refik, dış gerçeklikten o kadar kopuk ve inanması o kadar yüzeyseldir ki, ikisinin de inkılap heyecanını paylaştığı için fikir ayrılığının önemli olmadığını söyler. Bu noktada Refik, yine sınır duruma gelir, yani karar vermek durumundadır: O, ya hayatına anlam vermek için bel bağladığı bu kitabı, gerçeklikten uzak bir hayalperest olarak yazdığını kabul edip aşacak ya da birinden yardım isteyecek. İçinde bulunduğu durumu fark edince yine erginleşemediğini ve çocuk kaldığını gösterircesine Refik, Süleyman Ayçelik’e ne yapması gerektiğini sorar. Elbette yine doyurucu bir cevap alamaz ve yönünü kaybetmiş bir şekilde İstanbul’a döner. Bir kere rahatı bozulduğu için eski normal ve sıradan hayatına dönemeyen Refik, karar vermeden yine aylarını huzursuz bir şekilde geçirir.

Hayatına anlam ve amaç verme yolculuğunda hayal kırıklığı ile sonuçlanan ilk kararından sonra Refik, kendisine yeni bir anlam bulur: “Kültürel hareket” dediği bu tasarısı, Avrupa’ya Rönesans’ı ve Aydınlanma’yı getirdiğine inandığı kitapların çevirisinin yapıldığı bir yayımevi kurmaktır:

“Üzerinde, bütün ilkbahar ve yaz çalıştığım ya da çalışır gibi yaparak kitaplar okuduğum şu programı artık sonuçlandıracağım... Türkiye’de gerçekten yeni bir kültür hareketi gerekiyor... Herkesin bu düşüncemi, öteki tasarılarım gibi ütöpik bulacağını biliyorum. Ama köyü

kalkındırma hayali uygulanamayacağı için gerçeklikten uzaktı. Oysa bunu ben kendim, kendi param ve çalışmamla uygulayacağım.” (Pamuk, 2017: 491)

Çeviri ve dil eğitimi, kitap yayımlamak, basmak, matbaacılık ve yayınevi işletmek gibi yine hiçbir tecrübe ve bilgisinin olmadığı alanda, yine kendi sınırlarının bilincinde olmadan bir amaç verir hayatına. Sadece çeviri kitapları yayımlayarak ülkeye “aydınlık” getireceğine inanır. “İnsan, istemleriyle [hayalleriyle] eleştirel ilişki kurduğunda özgür, öyle bir ilişki kuramadığında ise esir olan bir varlıktır.” (Öcal, 2019: 121). Kişinin istemleriyle eleştirel ilişki kurması demek, önce iç ve dış gerçekliği bilmesi, sonra da onlarla hesaplaşması demektir. Özgür insan, bu aşamalardan sonra karara varırken, Refik gibi özgür olmayan bir insan ise hem içe hem de dışa yönelik gözlem ve sorgulama yeteneğinden yoksun olduğu için çok kısa sürede ve üzerine düşünmek gibi yoğun bir emek sarf etmeden halis olduğuna kendisini inandırdığı bir karara varır. Ve gerçekçi olmayan istemelerin peşinde oradan oraya sürüklenir.

Refik anlamsal bir boşluk yaşadığının, “*hayatının raydan çıktığının*” (Pamuk, 2017: 219) ve bu durumun içinden çıkması gerektiğinin farkındadır. İçinde bulunulan durumun farkında olmak aslında özgürlük için atılan ilk adımdır, fakat küçük bir adımdır. Bu adımdan sonra kişi, olanaklarını açık seçikle görebilmeli ve bunların içinden kendisini insani olarak iyi duruma getirecek olanı seçip içinde bulunduğu durumu aşmalıdır. Fakat Refik, bunu nasıl yapması gerektiğini bilmediği için, karar vermeden aylarca yönsüzlük, irade felci, bekleme ve boşluk durumunda kalır. Daha sonra bir özgürlük tasarrufunda bulunup seçimler yapar, ancak bu seçimler yukarıda da açıkladığımız gibi gerçeklikle hesaplaşarak alınan kararlar olmadığı için onun anlamsal boşluğunu doldurmaz, hayatını rayına koymaz, beklediğini bulamaz. Jale Parla’nın deyişiyle “*kalbi kırık bir Cumhuriyet idealisti olarak sürdürür dağılan yaşamını*” (2018: 73).

Kaçışın Resmi: Ahmet

12 Aralık 1970’te başlayan romanın son bölümünde, Refik’in oğlu Ahmet’in bir gününe tanıklık ederiz. 1970’lere gelindiğinde Nişantaşı’ndaki konak yıkılıp yerine apartman yapılmıştır. Ahmet, bu apartmanın en üstündeki iki odalı çekme katta oturmaktadır. Resim öğrenimi görmek için gittiği Paris’ten, dört yıl önce Türkiye’ye dönmüş olan Ahmet, özel Fransızca ve resim dersleri vererek geçimini sağlamaktadır. Ahmet, aynı zamanda burjuvazi düşmanı devrimci bir ressamdır. Ahmet’in tinsel varlığının neliğini, yani insani olarak nasıl bir durum içinde olduğunu, bir araya geldiği insanlarla yaptığı konuşmalarda görürüz. Ahmet, gün içerisinde birçok kişiyle iletişime geçse de onun insani olarak nasıl bir durumda olduğunu en açık, arkadaşı Hasan ve İlknur ile olan konuşmalarında görürüz.

Ahmet’in hayatının anlamı ve amacı, yaptığı resimler aracılığıyla devrime katkı sağlamaktır. Bu resimlerden ilham ve cesaret alınarak bir devrim yapılacağına içten içe kendini inandırmıştır. Söz ve eylemlerini belirleyen en derindeki unsur, vermiş olduğu bu anlam ve inançtır. Fakat tıpkı babası Refik gibi iç ve dış gerçeklikle hesaplaşmadan vermiş olduğu bir anlamdır bu. Benzer şekilde, dedesi Cevdet Bey gibi bu anlamı sarsacak, onu yeniden gözden geçirmesine neden olacak durumları korkuyla karşılamakta ve gerçeklerle yüzleşmekten kaçınmaktadır.

Ahmet, anlam dünyasını sarsacak ilk karşılaşmayı, solcu arkadaşı Hasan ile olan konuşmalarında yaşar. Hasan, Ahmet’e devrim konusunda “*yüreğinin nasır tuttuğunu*” (Pamuk, 2017: 517) ve “*ihtiyatlı*” (Pamuk, 2017: 518) olduğunu şaka yollu söyleyerek onu

iğneler. Bu iğnelemelerden, Ahmet'in aktivist ve eyleme dayanan bir tutum sergilemek yerine, pasif bir devrimci olduğunu anlarız. Ahmet, Sol'un hiçbir kolundan memnun olmadığını söyleyerek pasif tutumunun nedenini açıklar. O zaman bir eleştiri getirmesi gerektiğini söyleyen arkadaşına, "resim yapıyoruz işte" (Pamuk, 2017: 529) diyerek çıkarır.

Arkadaşı Hasan, yaptığı resimlerle devrim olmayacağını açıkça yüzüne vurur. Bu karşılaşmadan sonra Ahmet, şüpheye, anlamsal boşluğa ve hiçliğe düşer: "Eğer yaptıklarım Hasan'a da bir şey söylemiyorsa niye o kadar çalışıyorum ki?" (Pamuk, 2017: 535) der. Çünkü Hasan, Ahmet'in gözünde sağlam bir devrimcidir, sürekli tekrarlayıp durduğu gibi namuslu ve iyi çocuktur. Ona ve fikirlerine güveniyordur. Doğal olarak güvendiği bir insandan onay alamayınca, onun tarafından anlaşılamayınca hayal kırıklığına uğrar:

"Bunların da bir anlamı yok!" diye düşündü. 'Nedir yani şimdi bunlar? Bunlar ne işe yarar? Bunları kimin için yapıyorum? Hepsi kötü! Hepsi çiğ, yüzeysel, sahte, içtenliksiz, bayağı!' (...) Böyle umutsuzluk anlarında yaptığı gibi, çalışmaya başlamadan önce verdiği yargıyı hatırlamaya çalıştı. 'Evet, o zaman beğenmişim! Hepsini toptan kötülememiş, kusurları ve başarıları görmüştüm!' diye düşündü. 'Şimdi de aynı şekilde görmeye çalışmalıyım!' Öğle vakti verdiği yargıyı gene içtenlikle verebilme umuduyla resimlere bir kere daha baktı, ama hepsini bayağı buldu, Hasan'ın ilgisizliğine hak verdi. Bütün bu resimlere vaktini ve hayatını verdiğiğine pişman olmaktan korktu." (Pamuk, 2017: 536)

Ahmet, anlamsal boşluğa ve hiçliğe düşmüştür, yönsüzdür, acizdir. Ne yapacağını bilemez halde kendisini en iyi anlayan kişi olduğuna inandığı İlknur'a bu konuyu açar. İlknur da Ahmet'in içinde bulunup farkında olmadığı bir başka gerçekliği, anlaşılama korkusunu yüzüne vurur. İnsanlar tarafından ömrünü adadığı resimleri ile vermek istediği mesajın anlaşılmasını istediğini, anlaşılammaktan korktuğunu söyler. Hasan ve İlknur'un gerçekleri yüzüne vurmasıyla hayatının anlam ve amacı bir anda sıfırla çarpılan Ahmet'in, hesaplaşması, yüzleşmesi gereken bir gerçeklik çıkar karşısına: Anlam ve amacının neliği, halis bir inanç nesnesi olup olmadığı, özgür olup olmadığı gibi iç gerçeklik ve ailesinin, çevresinin, ülkesinin, toplumunun neliği gibi dış gerçeklik. Tüm bu gerçeklerle hesaplaşmak elbette oldubitti şeklinde değil hem içe hem dışa yönelik gözlemci ve eleştirel bir bakışla, bütünlüklü bir isteme, kararlı bir çalışma, yürekten inanma, kendini verme ile ve özgürlüğün bilincinde olarak yıllarca devam edecek bir süreçtir. Başlı başına bir sorumluluk yani özgürlük demek olan bu süreç, elbette özgür ve özerk olmayan Ahmet için kaçınılması gereken bir durumdur.

Ahmet, gerçeklerle yüzleşemiyordur. Ama acil olarak içinde bulunduğu tinsel krize de çözüm bulmak zorundadır. Boşluğun ve hiçliğin ağırlığından kurtulmak için çözüm aradığı sırada, asker emeklisi olan akrabaları Ziya, yakın zamanda bir darbe olacağını söyler. Aslında Ahmet darbeye karşıdır. Fakat darbeye karşı olan ressamımız, şunları söylemeye başlar:

"Sonra birden şöyle düşündü: 'Bir darbe olacak, her şey çözülecek... Olacaksa olsun şu darbe!'" (Pamuk, 2017: 532)

"Nasıl bir darbe olur bu? Bari çabuk olsa da fazla meraklanmadan görsek. Çabuk, çabuk, ne olacaksa olsun, bitsin! Şu bekleyişten kurtulalım." (Pamuk, 2017: 569)

Ahmet'in kurtulmayı dilediği bekleyiş, gün boyu bir yük gibi içinde taşıdığı ve bir türlü aşamadığı tinsel krizidir. Hasan'ın, resimleriyle devrim yapılamayacağını, İlnur'un da vermek istediği mesajın anlaşılma kaygısı ile resim yaptığını söylemesi üzerine çözümsüzlük ve yönsüzlük içinde bekleyen "devrimci ressam", çözüm olarak darbe olması ümidine sarılır. Çünkü darbe olursa devrime gerek kalmayacak, devrime gerek kalmazsa resimlerinin -daha derinde hayatının- boşunluğu ve pasif devrimciliği ortaya çıkmayacak, kendisiyle ve şeylerle hesaplaşmaktan da kurtulmuş olacaktır. Böylece Ahmet, bir kaçıışı seçerek içinde bulunduğu kötü durumu olumsuz yönde aşar.

Sonuç

Yukarıda ana hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız gibi insanın varlık yapısında temellenen ve değerlendirilmeyi bekleyen olanaklarından birisi olan ideleştirme, kişinin, hayatın akışı içerisinde karşılaştığı olumlu/olumsuz şeylere takılmadan onları aşması ve hayatına bütünlüklü bir anlam ve amaç vererek ona kararlılıkla inanıp eylemesi durumudur. İnsan için hayati birçok şey başaran ideleştirme, halis olan ve olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Halis olan ideleştirme, kişinin, iç ve dış gerçekliğin birey üzerindeki şekillendirici etkisinin farkında olup onlarla hesaplaşarak, kendinden ve ötekenden sorumlu olduğunun bilincinde olup yüksek değerlere temellenerek hayatına anlam, amaç ve neden vermesidir. Halis olmayan ideleştirme ise iç ve dış gerçekliğin dayatmacı ve şekillendirici etkisinin farkındalığından yoksun bir şekilde eyleme, araç değerlerin belirleniminde anlam ve amaç belirleme veyahut varlığının neliğine dair bilgiden tamamen yoksun olma ve tesadüflerin peşinde sürüklenme durumudur.

Cevdet Bey ve Oğulları romanı, bireyin içinde bulunduğu kötü durumun nedeninin ve romanın asıl kişileri olan Cevdet Bey, Refik ve Ahmet'in yapıp etmelerini belirleyen en derindeki unsurun ideleştirememeye veyahut halis olmayan ideleştirme olduğunu görünüşe çıkararak bir romandır. Cevdet Bey'in araç değerlerin belirleniminde hayatına vermiş olduğu anlam ve amaç, şahsında gerçeklerle yüzleşememe olarak görünüşe çıkar. Akış içerisinde karşısına içinde bulunduğu ideleştirememeye durumunu değiştirip dönüştürme fırsatı çıkar, fakat o iç ve dış gerçeklikle yüzleşecek bilinç, tinsel cesaret ve farkındalıktan yoksun olduğu için olanaklarını israf edip kötü durumunu olduğu gibi bırakır. Cevdet Bey'in araç değerlerin belirleniminde hayatına vermiş olduğu anlam ve amaç, şahsında aynı zamanda kayıtsızlık olarak görünüşe çıkar. Çıkarları dışındaki her şeye karşı kör/sağır olmayı ve istediklerini elde etme yolunda maddi manevi her şeyi araçlaştırmayı ifade eden kayıtsızlık, Cevdet Bey'in şahsında, hayatına vermiş olduğu anlam ve ulaşım elde etmek istediği hedefleri dışındaki şeylere karşı ilgisiz olup varolan kötü durumunu değiştirmemesinde açığa çıkar.

Halis olmayan ideleştirme Refik'in şahsında ise gerçeklikle diyalektik ilişki kuramama olarak görünüşe çıkmaktadır. İç ve dış gerçeklikle hesaplaşmadan kendisine bir anlam, amaç ve neden atfeden Refik, ayağı yere basmayan ve ütöpik hedefleri doğrultusunda yapıp eder. Yapıp etmeleri anlaşılmayınca, takdir edilip görülmeyince hayal kırıklığına uğrar ve anlamsal boşluğa düşer. İçinde bulunduğu kötü durumdan başkalarından yardım alarak çıkmayı uman Refik, farklı zamanlarda birçok defa önünde açılan hayatını gözden geçirme, yeniden anlam verme olanaklarını israf eder ve hayal kırıklığı ve küskünlük içinde yaşamını tamamlar.

Son kuşağın temsilcisi olan Ahmet ise tıpkı dedesi ve babası gibi iç ve dış gerçeklikle hesaplaşmadan, onların farkındalığından yoksun bir şekilde bir anlam ve

Anlamın Üç Yüzü: Cevdet Bey ve Oğulları Romanında İdeleştirme

amaç verir hayatına. Tıpkı babası gibi olabirliği ve gerçekliği ile hesaplaşmamış ütöpik bir hayat gayesi ile yapıp eder. Benzer şekilde, dedesi Cevdet Bey gibi ona hayatının anlamını sorgulatacak ve gözden geçirmesine neden olacak durumlardan kaçır Ahmet. O da varolan durumunu değıştirip insani olarak iyi yönde dönüşme olanaklarını değerdendirmez, israf eder. Üç kuşanın da hayatlarına anlam verme çabaları her seferinde hüsrarla sonuçlanır.

Kaynakça

- Fromm, E. (2015). *Sahip Olmak ya da Olmak*. (çev: Aydın Arıtan), İstanbul: Say Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öcal, O. (2012). *Tahsin Yücel'in Romanlarında Bireyin Dramı, Yapı ve İroni*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öcal, O. (2019). *Özgürlük Bağlamında İlk Dönem Türk Romanı (1872-1901)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özcan, M. (2016). *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üzerine Bir Soruşturma*. Ankara: Bilge Yayıncılık.
- Pamuk, O. (2017). *Cevdet Bey ve Oğulları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Parla, J. (2018). *Orhan Pamuk'ta Yazıyla Kefaret*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.